

הרב ישראל הלפרין

עורך

פרשת כלי מדיין לפי ההלכה שנותן טעם לפגם מותר

אחרי שבני ישראל-הבאים מצבא המלחמה, שבים מנקמת ה' במדיינים, הם מצטווים במצות הגעלת כלים הבלועים מאיסור. [וכן נצטוו על טהרת כלי גויים במים ('מי נדה')].

"וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵינוּ הַכֹּהֵן אֶל אֲנָשֵׁי הַצֵּבָא הַבָּאִים לַמִּלְחָמָה זֹאת חֻקַּת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה אֶת מֹשֶׁה: אִךְ אֶת הַזֵּהָב וְאֶת הַכֶּסֶף אֶת הַנְּחֹשֶׁת אֶת הַבְּרֹזֶל אֶת הַבְּרִיל וְאֶת הָעֹפֶרֶת: כָּל דָּבָר אֲשֶׁר יָבֹא בָאֵשׁ תַּעֲבִירוּ בָאֵשׁ וְטָהַר אִךְ בְּמִי נָדָה יִתְחַטָּא וְכֹל אֲשֶׁר לֹא יָבֹא בָאֵשׁ תַּעֲבִירוּ בַּמַּיִם: וְכַבֵּסְתֶּם בְּגֵדֵיכֶם בַּיּוֹם הַשְּׂבִיעִי וְטָהַרְתֶּם וְאַחֵר תָּבֹאוּ אֶל הַמַּחֲנֶה" (במדבר לא, כא-כד)

בליעת כלים, לכאורה איננה דין חדש שהתחדש רק עתה לפני הכניסה לארץ אחרי נקמת ה' במדיין. שהלא כבר בפרשת חטאת שבויקרא נאמר על כלים שבשלו בהם חטאת:

"וְכָלִי חָרָשׁ אֲשֶׁר תִּבְשַׁל בּוֹ יִשְׁבֹּר וְאִם בְּכָלִי נִחֲשֶׁת בְּשָׂלָה וּמָרָק וְשִׁטָּף בַּמַּיִם" (ויקרא ו, כא).

תמיהה רבתי למאי דקיי"ל להלכה

א. פרשת מצוות הגעלת כלי מדיין ומצוות שבירת כלי חרס הבלועים מותר, מעוררות קושי עצום, לפי ההלכה דקיי"ל נותן טעם לפגם - מותר. דהרי לפי זה התורה לא ציוותה כלל על כלי שאינו בן יומו.

אם כן, מדוע נצטוו בני"י להגעיל את כלי מדיין, וכי לא עבר זמן מספיק¹ מאז שחזרו עם המלקוח מארץ מדין לערבות מואב? ובכלל, 'סתם כלים אינם בני יומן'? (ואם אכן לא עבר הזמן, האם לא יכולים להמתין עוד מעט עד שיתורו הכלים, וכי אין להם כלים נוספים להשתמש בינתיים?) בפרט אי נימא דפרשה זו נצטוו אחר טהרתם ג' וז' (שהורה להם משה טרם יכנסו למחנה). אי הכי, לאו בני יומן הם כלל?

ב. ביותר קשה על כלי חרס דחטאת, שמצווה תורה לשבור. ולפי מאי דקיי"ל דנטל"פ מותר, מדוע מצווה תורה לשבור ולהשחית את הכלי, מדוע לא ימתין שיעבור עליו יומו ויהיה מותר².

¹ לרש"י ור"ת כשעבר עליו לילה נפגם טעמו. ולר"י ועוד ראשונים צריך שיעבור יממה. עי' ע"ז דף עו ע"א ברש"י ובתוס' שם, וברא"ש שם סימן לו.

² עיין בגמרא זבחים צו ע"א: "אלא קדירות של מקדש אמאי (אמר רחמנא) ישברו - נהדינהו לכבשונות? א"ר זירא לפי שאין עושין כבשונות בירושלים".

שבירת כלי חטאת מדין נותר

טרם נתמקד בפרשתנו – מצוות הגעלת כלי מדיין, יש להודות שבפשיטות אין כלל קושיא מכלי חטאת, כיון שבפשיטות אפשר לפרש ששבירת כלי חרס (ומירוק ושטיפת כלי נחושת) דחטאת - הוא משום מצוות ביעור נותר, ולא משום בליעת טעם הנותר העלול לצאת בבישול חולין (או קדשים אחרים) ולאוסרם משום נותר.

כן מבואר בראשונים רבים³. וכך כתב הר"ן בע"ז (מ"ע"א מדפי הרי"ף):

"הבלוע בקדרה שאינה בת יומא ראוי לגר הוא ומעצמו אסור, אלא שמפני שאינו משביח תערובתו אלא פוגם הוא שאינו אוסר תערובתו, וכיון שעדיין שם נותר עליו, צותה תורה לבערו כשם שצותה לשרפו, וביעור נותר הבלוע בכלי ראתה תורה שהוא שבירה בכלי חרס או הגעלה בכלי מתכות".

אך בת"י תרגם:

"וְכָל מֵאֵן דְּפָחַר דְּתַתְּבִשֵּׁל בִּיה יִתְּבַר מְטוּל דְּלֹא יִבְשָׁלוֹן בִּיה חוּלִי".

לתרגומו, מצוות הכתוב "כלי חרס אשר יבושל בו ישבר" הוא משום הבליעה שתצא כאשר יבשלו בו פעם נוספת, ותאסור את התבשילים משום נותר. לפי דבריו, אכן קשה מדוע ציוותה תורה לשבור כלי חרס שכבר למחרת עתידים להיות מותרים בבישול, שטעמם ייפגם.⁴ ועיין לקמן שהראב"ן והראבי"ה הקשו כן, ומכח זה הסיקו שיטה להלכה. וכן במאירי הקשה ויישב בדרך אחרת עיין הערה 10.

גיעולי עובדי כוכבים דאסר רחמנא היכי משכחת לה?

אחרי שראינו שמכלי חטאת לא קשה, נחזור לפרשת כלי מדיין.

כפי ששאלנו, מדוע התורה אסרה, הרי מסתמא עבר זמן משחזרו ממדיין, והותרו הכלים בשהיית לילה? ובכלל, "סתם כלים אינם בני יומן"? האמת, תמיהה זו, היא היא טענת התנאים והאמוראים הסוברים שנותן טעם לפגם אסור. כפי שמבואר בגמרא בעבודה זרה בכמה מקומות. והחולקים עליהם מתרצים, דאין הכי נמי, התורה דיברה רק בגוונא ספציפית הפחות מצויה, והיו גם היו כלים בני יומן.

³ כ"כ הראב"ד (תו"כ פ' שמיני פרשת ז, יג) והרמב"ן (פסחים ל, ב). וכן עיין בחוות דעת יו"ד סימן צ"ג ס"ק ב'. גם מרן הגר"א"ל שטיינמן זצ"ל נטה לפרש את פשטות הכתוב כאן שזו מצוה, אע"פ שלא כתוב בלשון ציווי (אילת השחר ויקרא ו, כא).

⁴ אכן יש לדון לשיטת הת"י, האם יש חובה לשבור כלי חרס דחטאת גם אם לא מתכנן להשתמש בהם. כמ"כ, האם החובה לשבור היא רק אם לא עבר עליו יומו, או גם אם עבר עליו יומו.

גמרא עבודה זרה (סז ע"ב):

מאי טעמא דרבי מאיר (הסובר נטל"פ אסור)?
גמור מגיעולי עובדי כוכבים. גיעולי עובדי כוכבים לאו נותן טעם לפגם הוא ואסור רחמנא,
ה"נ לא שנא.
ואידך (ר"ש הסובר נטל"פ מותר) – כדרב הונא בריה דרב חייה דאמר רב הונא בריה דרב
חייה לא אסרה תורה אלא קדירה בת יומא דלא לפגם הוא.
ואידך (ר"מ) קדירה בת יומא נמי אי אפשר דלא פגמה פורתא.
ופירש"י:

יליף מגיעולי עובדי כוכבים – דרחמנא אסרינהו בכלי מדין דכתיב כל דבר אשר יבא באש
וגו' דמשמע הואיל ונשתמש עובר כוכבים בכלי חמין צריך להרתיע כדי שיפלוט גיעול
שבלע: לאו נותן טעם לפגם הוא – בתמיה דהא פשיטא לן כל תבשיל שלן לילה אחד נפגם
טעמו ועובר צורתו:

משמע שבמושכל ראשון בקריאת הכתוב אכן מסתבר שסתם כלי מדיין עבר עליהם לילה והם
מותרים. אלא שר"ש דמתיר נטל"פ, נדחק⁵ ומתרץ דאח"כ, התורה דיברה על גוונא מסויימת,
וכדרב הונא בריה דרב חייה דאמר 'לא אסרה תורה אלא קדירה בת יומא דלא לפגם הוא'.

וכן בגמרא לקמן שם (עה ע"ב):

ולמאן דאמר נ"ט לפגם מותר – גיעולי עובדי כוכבים דאסור רחמנא היכי משכחת לה?
אמר רב חייה בריה דרב הונא לא אסרה תורה אלא קדירה בת יומא דלאו נ"ט לפגם הוא.
מכאן ואילך לישתרי?
גזירה קדירה שאינה בת יומא משום קדירה בת יומא.
ואידך קדירה בת יומא נמי מפגם פגמה.

גם בגמ' זו, המושכל ראשון הוא שכלי מדיין עבר יומן. עד כדי כך שהגמרא מתבטאת – גיעולי
עכו"ם דאסור רחמנא היכי משכחת לה!⁶

⁵ גם אחרי שנפסק הלכה כר"ש שנטל"פ מותר, ואף שתירצה הגמרא ד'לא אסרה תורה אלא בני"י', עדיין, פשטות
הפסוקים הם כמ"ד נותן טעם לפגם אסור. כך כתב הריטב"א בכמה מקומות: על הגמ' בע"ז סז ע"ב: "ורבי שמעון
מאי טעמיה - פי' מנא ליה לדחוקי קרא דכלי מדין ולאוקומי בקדירה בת יומא דוקא". וכן עיין בריטב"א שם בעמוד א:
"אמר שמואל והכין הלכתא - פי' דאף על גב דסתם משנה היא אצטריך למפסקה הלכתא משום דמסתבר טעמיה
דר"מ דאסור". וראה לקמן בסוף המאמר דברי הפלתי (קג, ו): "הלא לפי זה מוכרח להיות קרוב ונראה למחנה
עד שיהיה הכל ביום אחד, ודבר זה רחוק בשכל".

⁶ יהיה מי שהתווכח ויטען, שהגמ' בשאלתה 'היכי משכחת לה' לא נתכוונה דווקא לאינו בן יומא, אלא כפי שחתמה הגמ'
את הדיון 'ואידך קדירה בת יומא נמי מפגם פגמה'. אבל רש"י בדבריו בסוגיא לעיל הבין כפי שביארנו, שהשאלה היא
- שהרי כבר עבר יומא, דכך כתב 'לאו נותן טעם לפגם הוא - בתמיה דהא פשיטא לן כל תבשיל שלן לילה אחד נפגם
טעמו ועובר צורתו'.

לא אסרה תורה אלא קדירה בת יומא – בפשט המקראות⁷

עדיין, שיטת רבי שמעון וסיעתו (וכן הלכה) שנטל"פ מותר, מסעירה חלק מלומדי הפשט (דדחק הוא, עיין הערה 5). שהרי מסתבר שכבר עבר זמנם של הכלים עד שחזרו לערבות מואב. ועוד שסתם כלים בני יומן. ועוד, יכולים להמתין מעט ויותר ממילא.

מצינו ששאלה זו אף הובילה כמה מהראשונים להרחיק לכת ולהסיק דינים להלכה.

א. פירוש אחר ל'קדירה בת יומא'

בריטב"א ע"ז (סז): הביא את שאלתו ומסקנתו של הר"ם הלוי מטוליטולה:

"לא אסרה תורה אלא קדירה בת יומא: (...) אבל הר"ם הלוי מטוליטולה הקשה דאם כן כלי מדין למה נאסרו כלל דהא ודאי עבר עליהם לינה אחת אחר שלקחום, ועוד לשהינהו עד למחר דהא מדאורייתא קדירה דלאו בת יומא מותרת היא לכתחילה. לכך פירש הוא ז"ל דקדירה בת יומא הוא כל שנתבשל בה פעם אחד בלבד וכדקרו רבנן בני יומא לאותן שלא באו לבית המדרש אלא יום אחד וקדירה זו אסורה לעולם מן התורה אבל כשנתבשל בה יותר מיום אחד מותרת לגמרי מן התורה ואפילו בו ביום שגיעל התבשילין שנבלעו בה פוגמין זה לזה."

ב. גזרה מימות משה

וברמב"ן (ע"ז דף סז). מביא צד מחודש, שגזירה זו היא מדאורייתא! ומדאורייתא נאסר השימוש בכל כלי מדיין אטו בני יומן:

"ולמ"ד נותן טעם לפגם מותר, דאמרינן 'לא אסרה תורה אלא קדירה בת יומא' ח"ק – כולם משום חשש בת יומא אסור ולכתחילה, אבל ביטל בהן מותר, שסתם כליהן של עכו"ם אינן בני יומן. ויש שפירש, שלא אסרה תורה אלא קדירה שבדאי בת יומא ואם בשל אסור והוצרך לומר כן לפי שלא מצינו בתורה בשום דבר שאסור לכתחילה ובדיעבד מותר."

וכדברי הרמב"ן (בפי' ראשון) שזו גזרה דאורייתא מימות משה, כן כתבו כמה ראשונים. עיין הערה⁸. ואכן יסוד זה צריך תלמוד, עד כמה מצינו גזירות דאורייתא, ומאי שנא משאר הרחקות שהן דרבנן. וכן הרבה מהפוסקים לא הסכימו עם שיטה זו שזו גזרה דאורייתא. ועיין הערה⁹.

⁷ הכרת הטוב: בעת לימוד ועריכת המאמר, נגלה לעיניי מראה מקומות נוסף, נדיב ונהדר, באתר 'הרחבות לפניני הלכה'.
⁸ וכן ראה ברדב"ז (שו"ת חלק ו סימן ב אלפים ר"ה). וכן למד הנצי"ב בשיטת ספר התרומה (או"ה רס"י נה) והשאלות (עיין העמק שאלה מסות קלו עמ' קמ'). ועיין בשו"ת דברי יציב יו"ד רה.

וכך כתב הנצי"ב (שם): "ולא תימא דגזרה זו מאוחרת היא, אלא מימות משה רבינו, והרי הצווי של אלעזר בכלי מדין היה כמה ימים אחר המלחמה, וגם בלא זה סתם כלים אינן בני יומן, אלא וודאי הגעילו אפילו אינן בני יומן (...) וכל זה נכלל במצות עשה 'והבדלתם'. והא שאמרו 'לא אסרה תורה אלא קדירה בת יומא', היינו איסור תורה ממש, שיהא אסור אם בשלו בלא הגעלה, אבל לכתחילה ודאי בעי הגעלה משום גזרה, ונכלל במצות עשה 'והבדלתם'."

⁹ עיין בהמשך דברי העמק שאלה (שם). וגם בהעמק דבר על פרשת כלי מדיין (יובא לקמן) הקשה על סה"ת: "מכ"מ ודאי אם היה מצוה מפורשת כפי הנראה מפשט הכתוב איך נאמר שאינו אלא מדרבנן וגזירה."

ג. התורה אסרה גם כלי שאינו בן יומו - אין מבטלין איסור לכתחילה הוא מדאורייתא

הראב"ן (ע"ז שיג) למד שהתורה אסרה לבשל לכתחילה אף באינו בן יומו, ומשום דאין מבטלין איסור לכתחילה - והוא מדאורייתא.

אם תאמר אם כן דאיסור הבלוע כמאן דליתיה דמי, אמאי אמרה תורה "וכלי חרס אשר תבושל בו ישבר"? לישתיה עד למחר ולשתרי - דהא לא הותר כלל, דהבלוע כמאן דליתיה, ולמחר הוי נותן טעם לפגם ולשתרי?
תריץ: ולטעמיה, יגעילנו או ילבינו ביומו. אלא העידה התורה על כלי חרס שאין בלעו יוצא מידי דפנו לעולם, דעם פליטתו חוזר ובלע מיד ולא מועיל לא הגעלה [ולא ליבון], וכיון דהכי, כי הוה מבשל ביה למחר היה מבטל איסור לכתחילה, ושמעינן מהכא דהא דאמרינן אין מבטלין איסור לכתחילה דאורייתא הוא.

וכן הראב"ה סובר שבישול בכלי מדיין הוא מדאורייתא - אם כדעת סבו (הראב"ן) שאין מבטלין איסור הוא דין מדאורייתא, אם בגלל גזרת הכתוב - דלכתחילה נטל"פ אסור. וז"ל:

"ופליאה היא שלא הוזכרו טהרות כלי גוים בכל מלחמותיהן אלא במלחמת מדין. וגם פליאה שלא אמרה התורה תקנה לכלי חרס להשהותן עד למחרת, שיהא נותן טעם לפגם. וכן יש לשאול אקרא דכתיב "וכלי חרס אשר תבשל בו ישבר".
ושמא מדאורייתא הוא הא דאמרינן אין מבטלין איסור לכתחילה.
ואף אם מדרבנן הוא הא דאמרינן אין מבטלין איסור, הכא לאו ביטול ברוב איכא, שיש קדירות עבות שראוים לתת טעם בכל אשר מתבשל בחללו, ונותן טעם לפגם לכתחילה אסור מן התורה. והכי מתפרש המקרא לא תאכלו כל נבלה, שאינה ראויה לגר אינה קרויה נבלה - שאינה ראויה ללקות עליה את המתרים בו ואוכלה לכתחילה, ואף על גב דאיסורא קא עביד. וכיון שאינה לוקה אלכתחילה - בדיעבד מותר. וכיון דלכתחילה אסור, כלי חרס אין להם תקנה, ושאר כלים יש להם תקנה בליבון או בהגעלה".

דרכים נוספות (טכניות) ליישב את התמיהה

הריטב"א שהובא לעיל לא מסכים עם מסקנתו של הר"ם הלוי מטוליטולה, אבל טורח לתרץ את הקושיא בדרך אחרת¹⁰:

ואולי זו גזרת משה רבנו, או גזרת אלעזר הכהן. ועיין לקמן בביאור העמק דבר ובמה שנכתוב בס"ד.
ולגבי גזרות דאורייתא מצינו למשל ב'בל יראה' שמא יאכל חמץ - "שבעת ימים שאר לא ימצא בבתיכם כי כל אכל מחמצת ונכרתה הנפש ההוא מעדת ישראל".

¹⁰ וכן כתב בשו"ת הרשב"א (א, תצ"ז). וראה דברי המאירי (סז): "שמא תאמר, והיאך לא אסרה תורה אלא קדרה בת יומא, והלא במעשה מדין לא נצטוו בהגעלה עד שבאו לפני משה ואחר הזאתם שלישי ושביעי. אפשר שכל אותם שבעה בשלו בהם אותם נשים שהלכו עמם, שמאחר שהזאתם לא היתה אלא לטהרם מטומאת מת, עלתה להם הזאה אף על פי שנשתמשו בהם ומתוך כך צוה להגעילם. וכן שמא תאמר וכיון שנותן טעם לפגם לא נאסר מן התורה

"והנה רבינו ז"ל דן אותנו כדין חדש שלא נאמר מעולם וקבלת הגאונים ז"ל תורה היא. וכלי מדין הנה היו שם טף ונשים שהחיו להם שבשלו בקצתם והיו בני יומן. ואף על גב דאפשר למשהינהו עד למחר, התורה אמרה ההכשר הצריך להם למי שבא לבשל ביומן."

(בסוף דבריו הנ"ל הוא פורך מעיקרא את השאלה הנוספת 'שימתינו עד למחר?', ומדגיש את התשובה המתבקשת ש'התורה אמרה ההכשר הצריך להם למי שבא לבשל ביומן'.¹¹)

מיקום ארץ מדיין ומלחמת מדיין

עוצמת השאלה מגיעה מכך שבראש הלומד ארץ מדיין היא הרחק מערבות מואב, כמו ששמע אצל משה רבנו הרועה את צאן יתרו (ממדיין) במדבר סיני. ואם כן, לא יתכן שהולכת השבויים והשלל מארץ מדיין לערבות מואב תיקח פחות מיום.

אמנם בספר במדבר, מדיין נשמעת סמוכה מאוד למקום ישראל בערבות מואב, באזור פעור. אם בעצת זקני מואב וזקני מדיין ההולכים יחדיו לבלעם, ואם בעצת בלעם לשלוח יחדיו את בנות מואב ("וַיִּחַל הָעָם לְזָנוֹת אֶל בָּנוֹת מוֹאָב"¹²) עם בנות מדיין ("וַיִּקְרַב אֶל אֶחָיו אֶת הַמְּדִיָּנִית"¹³, "הֵן הִנֵּה הָיוּ לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל בְּדָבָר בְּלָעַם לְמַסָּר מַעַל בָּהֶּ" ¹⁴).

ובמדרש תנחומא מבואר דתרי מדיין הוו (לא, סימן ג):

"וישלח אותם משה אלף למטה:

אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: נקם נקמת בני ישראל, אתה בעצמך. והוא משלח אחרים. על שנתגדל במדין, אמר: אינו דין שאני מציר להם, שעשו בי טובה. המשל אומר: באר ששיתית ממנו מים, אל תזרוק בו אבן.

ויש אומרים: שאינה זו אותה מדין שנתגדל בה משה, שזו בעד מואב והיא חריבה עד עכשיו."

ובאמת כבר האריכו שהמדיינים הם קבוצת שבטי מדבר¹⁵ אשר היו פרוסים בכמה מקומות, אם בדרומה של א"י ואם במזרחה. נתון זה גם מוכרח מכך שבפרשת מטות בנ"י נוקמים במדיין והורגים כל זכר, ופתאום בימי השופטים, מדין חוזרים שוב ובגדול (שופטים ו):

"וַיַּעֲשׂוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל הָרַע בְּעֵינֵי ה' וַיִּתְּנֵם ה' בְּיַד מִדְיָן שֶׁבַע שָׁנִים: וַתַּעַז יָד מִדְיָן עַל יִשְׂרָאֵל ... כִּי הֵם וּמִקְנֵיהֶם יָעִלוּ וְאַהֲלֵיהֶם יִבְאוּ [וּבְאוּ] כְּדֵי אֲרָבָה לָרֶב וְלָהֶם וְלִגְמֻלֵיהֶם אֵין מִסְפָּר וַיָּבֵאוּ בְּאֶרֶץ לְשִׁחָתָה"

למה הצריכה לשבר כלי חרס שהרי כל מה שהותר מן התורה לכתחילה הותר, אפשר שמעלה עשתה בקדשים, או שמא כל נותר מתוך פגמו אסרתו."

¹¹ אפשר גם להוסיף הסבר נוסף, שהרי כל צבא המלחמה נשאר מחוץ למחנה כדי להיטהר הם, בגדיהם וכליהם, מסתבר אם כן, שלא הוציאו בשבילם כלים טהורים, דמה להם כי יטמאו אותם, אלא השתמשו בכלים ששללו, לכן הוצרכו לטהרם.

¹² במדבר כה, א.

¹³ שם שם ו.

¹⁴ שם לא, טז.

¹⁵ עיין במאמרו הנפלא של ידידי הרב שמואל בן שלום ב'פשוטות המתחדשים' גיליון ח' עמוד 81 (במדור 'הערות והארות').

אלא שעולה מכל זה, שבני ישראל נקמו והרגו כל זכר במדיינים אשר היו באזור פעור, ומהם לקחו השלל והכלים.

וכן מבואר בדברי יהושע (יג, כא) בתיאורו את מלכי מדין הנהרגים במלחמה הנ"ל כ'נסכי סיחון':

"וְאֵת נְשֵׁי מִדְיָן ... נְסִיכֵי סִיחֹן יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ... הָרְגוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּחָרֶב"

אם אכן הם שכנו בקרבת ערבות מואב, מובן היטב שזמן חזרתם לא יארך מיום אחד והכלים עדיין בני יומן¹⁶ (ואולי אף תבשילי גיעולם עדיין טרי בכליהם).

פירוש הנצי"ב: מצוות אלעזר היתה לדורות

מכח הקושיות דלעיל שלא יתכן שלא עבר יומן של כלי מדיין, למד הנצי"ב ב'העמק דבר' את פשט הכתובים באופן חדש - מצוות הגעלת כלים נאמרה לדורות (במקרים שעדיין לא עבר יומן על הכלים) ולא לשבים ממדין אשר כליהם כבר אינם בני יומם.

וכך הוא מדייק דיוק קריטי בתחילת הפרשה - מי הם נמעני המצווה:

וַיֹּאמֶר אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן אֶל אֲנָשֵׁי הָעֵבֶא הַבָּאִים לְמַלְחָמָה. 'מִמִּלְחָמָה' מִיִּבְעֵי כְמוֹ לַעֲיֹל י"ד הַבָּאִים מִצֵּבֶא הַמִּלְחָמָה. אֲכֵן וְדָאֵי כְלֵי מִדְיָן לֹא הָיוּ מִן הַדִּין בְּהַגְעֵלָה שְׁהָרִי לֹא הָיוּ בְּנֵי יוֹמָן...

אלא עיקר הצווי של אלעזר היה לדורות לאנשים הבאים למלחמה. שהמה אינם מוזהרים כלל מטומאה ולאכול בטהרה כדתני' בספרי (פ' תצא) כי תצא מחנה על אויבך ונשמרת מכל דבר רע שומע אני בטהרות ובטומאות כו' ת"ל דבר רע כו'. מכ"מ מאכילת איסור בשעה שבטוחים מן הסכנה ודאי מוזהרים. . . ואמר אלעזר הכהן לאנשי העבא הבאים מכאן ולהבא למלחמה כל הפרשה.¹⁷

הצעה על פי דיוק הנצי"ב, הפרשה נאמרה עוד קודם חזרתם

אבל אולי אפשר להוסיף ולומר שפרשה זו נאמרה עוד קודם יציאתם למלחמה במדיין כפי שדייק הנצי"ב - 'הבאים למלחמה' (או כשהיו עדיין בחזית), ואלעזר הכהן אמר זאת לשנים עשר אלף חלוצי צבא דהתם - העתידין להילחם במדיין מיד ולשלול הכלים ולבשל בהם בחזית בעת ניצחונם¹⁸ מיד מעת לעת. ומקומה של פרשה זו עוד לפני שחזרו לערבות מואב.

¹⁶ ועיין עוד במה שהביא הצ"ח (חולין יז.) מספר אור חדש לתרץ על שאלת הרמב"ן עה"ת (במדבר לא, כג) - מדוע הוזהרו על גיעולי נכרים רק במלחמת מדיין ולא הוזהרו קודם לכך במלחמת סיחון ועוג:

"ועיין בספר אור חדש שהביא תירוץ על קושית הרמב"ן בשם א"ז הגאון ז"ל על פי מה דאיתא במסכת ע"ז (כה.): כשם שעמדה חמה ליהושע כך עמדה חמה למשה במלחמות סיחון ועוג. והנה בודאי בשעת מלחמה לא בשלו, שהיו טרודים במלחמה, וכיון שהמלחמה נמשך מעת לעת לכל הפחות כ"ד שעה, ע"ש במס' ע"ז, א"כ ממילא כל הכלים נעשו אינן בני יומן והיו כולם נותן טעם לפגם לכך לא הוצרכו הגעלה, מה שאין כן במלחמת מדין שלא נמשכה המלחמה כ"ד שעות והיו להם כלים בני יומן, ולכך נאמר להם דין הגעלת כלים במלחמת מדין ולא במלחמת סיחון ועוג."

¹⁷ ומסיים שגזרת אינם בני יומן אכן רמיזי בקרא (אבל לא מפורשת כפירוש הראשונים לעיל):
"ומכ"מ מרומז כאן חומרא דאינן בני יומן גם כן. כמש"כ בסה"ת. דלמאי הזהירם כאן אם לא שרצון אלעזר היה שיעשו גם המה בכלי מדין הכי אע"ג שאינו מעיקר הדין."

¹⁸ פירוש זה לכאורה לא יעלה עם דברי הרמב"ם בפ"ח מהלכות מלכים ה"א: "חלוצי צבא כשיכנסו בגבול העכו"ם יכבשום וישבו מהן מותר להן לאכול נבלות וטרפות ובשר חזיר וכיוצא בו אם ירעב ולא מצא מה יאכל אלא מאכלות

ומה שנכתבה פרשה זו לאחר שכבר סופר שהם חזרו למחנה, זה מפני שרצתה התורה לייחד פרשה בפני עצמה או כדי לא להפסיק בסיפור. כמובן שיש עוד טעמים כמוסים בסדר התורה שמוטל עלינו לחפש ולגלות.

אבל אם אכן פרשה זו נאמרה קודם יציאתם למלחמה במדיין, נעלם הרמז שמצא הנצי"ב לגזרת כלים שאינם בני יומן - "דלמאי הזהירם כאן אם לא שרצון אלעזר היה שיעשו גם המה בכלי מדין הכי אע"ג שאינו מעיקר הדין" - דהרי היה זה מעיקר הדין, הפרשה נאמרה להם כשהם עדיין היו בחזית (או קודם) והכלים בני יומן. (אבל יתכן ואולי מיקום הפרשה ירמוז).

אכן הדברים לא עולים היטב עם סוף הפרשיה המצווה על טהרת מי נדה וכניסתם למחנה רק ביום השביעי, שמשמע מהפסוק שהם כבר מחוץ למחנה קרוב - "אֲךָ בְּמִי נָדָה יִתְחַטֵּא וְכָל אֲשֶׁר לֹא יָבֹא בָאֵשׁ תַּעֲבִירוּ בָּמֵימָּה: וְכַבֵּסְתֶּם בְּגֵדֵיכֶם בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְטָהַרְתֶּם וְאַחֲרָיִם תָּבֹאוּ אֶל הַמִּחָנֶּה", ומקביל לכמה פסוקים לפני כן שאין ספק שנאמרו בחזרתן - "וְאַתֶּם חָנוּ מִחוּץ לַמִּחָנֶּה שְׁבַעַת יָמִים...". (אבל עדיין אולי יש ליישב בכמה דרכים. ואי"ה נאריך במק"א).

יישובים הלכתיים נוספים

א. בחתם סופר בחידושיו על מסכתין (סז): האריך ג"כ בקושיא הנזכרת. ובתוך דבריו תירץ שבימי טהרתם מחוץ למחנה בישלו בכלים דברים חריפים שמחלי' לשבח, ונהי דשבח גמור לא הוה מ"מ החרף עושה את שאינו ב"י כמו בן יומו.

ב. וב'פלת' (סימן קג, ו) בשביל ליישב המקרא, החמיר לדינא בהלכה שנחלקו עליה הפוסקים - אם בישול או אפי' החמת מים בכלי בן יומו נותן יום נוסף לאסור גיעולו. וז"ל:

"ואני עשיתי סמוכים דיש להחמיר בהחמת חמין, מהא דאמרינן בכל דוכתי בכלי מדין: 'לא אסרה תורה אלא קדרה בת יומא'. דרחוק במציאות שיהיו כל מלחמות מדין ביום אחד, ובו ביום שבו למחנה ובו ביום נצטוו על הגעלה, כי אם היה כ"כ קרוב מדין ממחנה ישראל, מה זו שמסרו י"ב אלפים, ומה זה שנאמר 'ויצבאו על מדין', הלא לפי זה מוכרח להיות קרוב ונראה למחנה עד שיהיה הכל ביום אחד, ודבר זה רחוק בשכל.

אבל זהו דצריך הגעלה, הוא חידוש שחידש אלעזר בשם משה, כמו שכתבו (ע"ז סז): דאי אפשר דלא פגמה פורתא, ואם כן טרם שנתן זה הוראה, היו ישראלים מבשלים בכלי מדין, ואם כן ישראל היו מבשלים ומחממין חמין בתוך הכלי של מדין, ואם כן חזר לשבח והיה עדיין בת יומא, וכן עשו בתמידות, ולכך צוה על הגעלה, וזהו ברור ונכון."

אלו האסורים וכן שותה יין נסך מפי השמועה למדו ובתים מלאים כל טוב ערפי חזירים וכיוצא בהן. ועיין במה שביאר אמו"ר בספרו 'רפואה מציאות והלכה' סימן יב, בשם מורו ורבו הגרא"מ שך דהוא מגדר היתרי דיעבד של 'דברה תורה כנגד יצר הרע' כפי המשתמע שם ברמב"ם מיד בהלכה ב - "וכן בועל אשה בגיותה אם תקפו יצרו...".
אכן, אפשר ליישב בפשיטות, כי כפי שלא הותר להם במלחמת מדין אשת תואר, כך גם מאכלם אסור עליהם. וכן זועק משה הן הנה היו וכו', וכל נקמת ה' במדיינים על שהסיטו את ישראל למעול מעל בה'. ואולי אפשר להרחיב ולדרוש כאן דמשום כך, דזוקא במלחמה רוחנית זו נצטוו אזהרה יתירה גם על גיעולי נכרים וטהרת כלי גויים, ואולי לכן הוזכרו אף על כלים שאינם בני יומן כפי רהיטת הפשט.
ועיין מה שהסביר הרמב"ן (במדבר לא, כג) בחילוק מלחמת סיחון ועוג ממלחמת מדין, שבהם לא הזהיר את ישראל מגיעול ומטומאה.